

הרב אליהו איזנברג

בני-ברק

ועל השנות החלום – חלומות יוסף ופתרונם

יוסף חולם שני חלומות, חלום האלומות וחלום הכוכבים. במבט ראשון ניתן לחשוב כי שני החלומות מנבאים את אותו הדבר – יוסף עתיד להפוך למנהיג לאחיו. הכפילות, אם כן, איננה אלא ביאור הדבר במשלים שונים. כך אמנם מצאנו אצל פרעה, הרואה בחלומו שני משלים שונים הרומזים לאותו הפתרון של שבע שני שבע שלאחריהן יבואו שני הרעב. יוסף מדגיש כי

חֵלֹם פְּרָעָה אֶחָד הוּא ... : (בראשית מא, כה)

אך שם למדנו כי הישנות החלום פעמיים באה ללמדנו דבר,

כִּי נִכּוֹן הַדְּבָר יַעֲמֵם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ (מא, לב)

לעומת זאת, אצל יוסף עברו עשרים ושתים שנים עד התממשות החלום, ואי אפשר לתלות את כפילות החלום בהוראה על מימושו במהרה. צריך אם כן טעם אחר לכפילות החלומות.

יחסם של יוסף ושל אחיו לשני החלומות איננו זהה. את החלום הראשון, חלום האלומות, יוסף מספר רק לאחים, ובתגובה הם אינם משנים את יחסם אליו. הם מוסיפים לשנוא אותו, כהמשך לשנאה ששנאו אותו עד כה:

וַיֹּסְפוּ עוֹד שְׂנֵא אֹתוֹ עַל חֲלֻמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו: (לז, ח)

את החלום השני יוסף מספר גם לאביו, ותגובת האחים איננה שנאה כי אם קנאה:

וַיִּקְנְאוּ בּוֹ אָחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדְּבָר: (לז, יא)

האם האחים ראו בחלום נבואה קטנה, או שלא האמינו בו? כאמור, נראה מן הפסוק כי החלום השני גרם לשינוי בתפיסתם של האחים, משנאה לקנאה. אם כן, מסתבר שהאמינו כי יש ממש בחלומות. מדוע אם כן לא התרשמו מן החלום הראשון? ייתכן שהחזרה על אותו

המסר בפעם השנייה הביאה לתגובה השונה¹, אבל אפשר גם שאכן אין כאן כפילות, ויש הבדל תכני בין שני החלומות.

טרם נבוא לפתור כל חלום בפני עצמו, יש לעמוד על הרקע לשנאת האחים, עוד בטרם שמעו על החלומות. נלך כאן בדרכו של בעל עקדת יצחק², המסביר את שנאת האחים על רקע עימותי האחים הקודמים לאורך ספר בראשית. האחים לא הקפידו על הבאת הדיבה של יוסף, אלא רק על כך שאביהם אוהב את יוסף מכל אחיו:

וַיֵּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֶתוֹ אָהַב אָבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו וַיִּשְׁנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֹם: (לז, ד)

הם ראו כי יעקב רואה ביוסף את יורשו הרוחני, שכל מה שלמד משם ועבר העביר לו³. חששם היה שיוסף עתיד להבחר על פניהם להמשיך את דרך אברהם וששאר הבנים יידחו, כישמעאל ועשיו, ולא יהיה להם חלק באלקי ישראל⁴.

על רקע חששם של האחים לאור העדפתו של יוסף על ידי אביו, הלא קל לנחש מראש כי חלומות המנבאים גדולה ליוסף רק יעמיקו את שנאתם ליוסף. מדוע, אם כן, סיפר יוסף את חלומותיו לאחים? לא נתפרש בפסוקים מה היתה תפיסתו של יוסף את עצמו, בטרם ראה את החלומות. אולם, אם נניח שיוסף פרש לעצמו את העדפת אביו כדרך שפרשו זאת האחים, ועוד לפני החלומות ראה גם הוא את עצמו כיוורש המיועד של יעקב, ניתן להבין כיצד מנקודת מבטו החלומות אמורים דווקא להרגיע את האחים. בסיפור החלומות מתכוון יוסף להפיס את דעתם של אחיו ולומר שאמנם הוא עתיד להיות המנהיג, אבל אין פירוש הדבר שהם עתידים להדחות לגמרי. כל שבטי ישראל ימשיכו יחד את דרך בית אברהם, כשהם כפופים ליוסף. יוסף, אם כן, רואה כבר בחלום הראשון אישור לייעודו להנהגה.

יתכן להציע כי האחים אכן האמינו כי החלומות צופים את העתיד ליוסף, אבל התגובה השונה שהגיבו לשני החלומות נובעת מהבדל בין התכנים שנמסרו בהם. בחלום הראשון האלומות משתחוות לאלומה של יוסף, ואילו בחלום השני השמש הירח והכוכבים משתחווים ליוסף עצמו. את החלום הראשון הנסוב סביב אלומות תבואה מסתבר לפרש במובן של הצלחה ועליונות כלכלית, כדברי המדרש "והנה אנחנו מאלמים אלומים, אתם כונסין פירות ואני כונס פירות, שלכם רקיבים ושלי עומדין"⁵. החלום מנבא ליוסף הצלחה גשמית על פני אחיו, ואולי גם תלות כלכלית שלהם בו. לעומת זאת, החלום השני מדבר על

¹ הנצי"ב פירש כי בחלום הראשון חשבו שחולם מהרהורי לבו, אבל בשני הבינו שלא ייתכן שהרהר שאביו ישתחוה לו ועל כרחך מדובר בחלום נבואי (העמק דבר בראשית, לז, ח - לז, יא).

² שער כח.

³ בראשית רבה פרשה פד, ח, הובא ברש"י על לז, ג.

⁴ מוסיף שם העקדת יצחק "אם היה הדבר כפי אשר חשבוהו, היה שנאתם וקנאתם אותו מצווה או זכות, מחוייבים על זה, והיה להם להתנכל בכל יכולתם עמו ועם אביהם לתת עליהם ברכה". אפשר לדון אם זה מתיר רדיפה עד כדי הריגה, אבל עכ"פ למדנו מכאן דעתו שהשנאה היתה רק על זה שחשבו שהוא רוצה להדיח אותם מהיות ממשיכי בית ישראל.

⁵ בראשית רבה פרשה פד, י.

בראשית מילון א

השתחוויה ליוסף עצמו, לא לתבואתו, והמשל לכוכבים רומז להבטחה שניתנה לאברהם וליצחק להרבות זרעם ככוכבים.

לכן, ייתכן כי גם בחלום הראשון לא התכחשו האחים לעצם אמינות החלום, אלא שהם חלקו על פרשנותו של יוסף. יוסף הבין את החלום הזה כמנבא את מנהיגותו על האחים, ואילו הם פרשו אותו על הצלחה גשמית גרידא, ולכן אמרו ליוסף:

הַמֶּלֶךְ תְּמַלֵּךְ עָלֵינוּ אִם מִשׁוּל תְּמַשֵּׁל בָּנוּ: (לז, ח)

- האם אתה סבור שאם תהיה בעל המאה נכתירך למלך מרצון? או שמא אתה סבור להשתלט עלינו בכוח עוצמתך הכלכלית?⁶ הצלחתך הכלכלית הצפויה איננה ערובה להיותך ממשיכם של אברהם יצחק ויעקב, והרי היא מעין הברכה שיועדה לעשו:

מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֹשׁ: (כז, כח)

לתפיסתם, יוסף מנסה להוציא מתוך החלום מה שכלל לא נאמר בו, ולבסס את ייעודו למנהיגות. תגובתם, אם כן, היא המשך ישיר של יחסם הקודם אליו כמי שמתיימר ליטול עטרה לא לו

וְיוֹסֵפוֹ עוֹד שָׁנָא אֹתוֹ עַל חֲלֻמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו: (לז, ח).

יוסף מצידו אמנם היה סבור שהחלום מצביע על עדין לגדולות, בכל המובנים, אך משעה שראה שפרשנותו אינה חד-משמעית נמנע מלהביאו לפני אביו.

למשמע החלום השני כבר לא יכולים האחים להכחיש כי הפירוש הברור הוא שיוסף עתיד להיות מנהיג ושליט עליהם, מכל הבחינות. בשלב זה הם משתכנעים שיש ממש בהעדפתו של אביהם את יוסף, ומכירים בעליונותו המיועדת של יוסף כתרחיש ריאלי שהסכימו עליו משמים, ולכן יש לחשוש להתממשותו.⁸ לפיכך, מכאן והלאה הם מודרכים על ידי קנאה ולא שנאה, ומנסים לסכל את התגשמות החלום כדי להעביר את רוע הגזרה. מאידך, יוסף שקיבל אישור לפרשנותו את החלום השני, מביא אותו בפני אביו, שאמנם גוער בו על פרט אחד של דברים בטלים שאי אפשר לחלום בלעדיהם,⁹ אך באופן כללי גם הוא שומר את הדבר, "ממתין ומצפה מתי יבוא" (רש"י).

אם כן, ביחס לפרשנות החלום השני היתה תמימות דעים. מי צדק ביחס לחלום הראשון? יוסף עצמו אומר ביחס לחלום השני

הֲיֵהָ חֲלֻמֹתַי חֲלוֹם עוֹד ...: (לז, ט)

⁶ עי' ראב"ע על אתר שביאר את ההבדל בין מלוכה לממשלה כאן.

⁷ לא נתפרש מהם "דבריו" עליהם מדבר הכתוב, ולפי דרכנו הכוונה היא לפרשנות החלום.

⁸ גם אם, כפי שנראה מפעולתם, לתפיסתם החלום איננו קובע את העתידות באופן חד משמעי, וניתן להתערב ולמנוע את התרחשותו. שאלת משמעות החלום הנבואי כקובע את העתידות או מחייב את האדם לפעול בהתאם זוקקת ביאור רחב, שכבר פתחו בו הראשונים, עי' רמב"ן (מכ, ט) ומה שכתב עליו רבי יצחק עראמה בספרו 'עקידת יצחק' (סוף שער כט), ועוד.

⁹ ברכות נה, א. מובא ברש"י כאן.

משום שהבין את שני החלומות כמרמזים על אותו העניין. אבל התורה אומרת

וַיִּחְלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר ... : (שם)

מדובר בחלום אחר, כי אכן שני החלומות מדברים על עניינים שונים, ואינם כופלים את אותו המסר. צדקו אם כן האחים כי החלום הראשון אינו עוסק אלא בהצלחה גשמית של יוסף, שבעקבותיה תהיה כל המשפחה תלויה בו כלכלית, אך החלום השני מדבר על יוסף כמנהיג במלא מובן המילה.

נמצא ששני החלומות אכן עוסקים בתחומים שונים ואין ביניהם כפילות. הם מעניקים ליוסף שני כוחות נפרדים, בהקבלה לשתי הברכות שקבל יעקב מאביו: הברכה הגשמית שלקח במרמה, והברכה הרוחנית שקבל בכוונת מכוון של יצחק. החלום הראשון על האלומות הוא כנגד "רב דגן ותירוש". החלום השני של הכוכבים הוא כנגד "ויתן לך את ברכת אברהם" שהתברך שיהיה זרעו ככוכבי השמים.

לסיום, יש להעיר כי החלום השני שעל פרשנותו הסכימו יוסף והאחים, לא התממש בסופו של דבר באותו האופן בו הבינו אותו הם. אמנם, מעבר לסיוע הכלכלי הנרמז בחלום הראשון, יוסף הנהיג את המשפחה בדור הראשון במצרים והתווה את הדרך בה תוכל משפחת יעקב להתמודד רוחנית מול תרבות מצרים בישיבה נבדלת בארץ גושן, כפי שחזה חלום הכוכבים. אך לא היתה זו אלא מנהיגות לשעה, פתרון ייחודי למצב שנוצר בעקבות הירידה למצרים. שבט יוסף לא התקבל כשליט יחיד מעבר לאותו הדור, והמתח בין יהודה ויוסף הוסיף ללוות את עם ישראל עוד דורות רבים, עד אשר לעתיד לבוא יהיו עץ יהודה ועץ יוסף לאחדים, ועבדי דוד מלך עליהם¹⁰. הוא שאמר יוסף, מתוך פרספקטיבה של כארבעים שנה לאחר החלומות -

וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֲלֵקִים חֲשַׁבָה לְטָבָה לְמַעַן עֲשֶׂה פִּיּוֹם הַזֶּה לְהַחִיית עַם רַב: (נ, כ).

זאת ועוד, גם הבנה זו אליה מגיע יוסף במבט לאחור, אינה אלא חלק קטן מן התמונה. לאמיתו של דבר סוף עניינם של החלומות לא היה רק פתרון נקודתי לבעיות שנתעוררו עקב רעב בארץ כנען והחלפת מקום מגורים, אלא "עצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך"¹¹.

¹⁰ על פי יחזקאל לז, יט – כב.

¹¹ סוטה יא ורש"י לז, יד.